

Vélemény, vita

A VITAÜLÉS LEGYEN VITAÜLÉS javaslat az MTA doktora nyilvános vitaülés „reformjára”

Heszky László

az MTA rendes tagja, igazgató egyetemi tanár
SZIE Genetika és Biotechnológiai Intézet
heszky.laszlo@mkk.szie.hu

Lassan évek óta országunk reformjának „lázában égünk”, mely Akadémiánkat sem kerülte el. A reformisták által készített – az MTA életének szinte minden részletére kiterjedő – javaslatok, sajnos, nem tartalmazták minden esetben a működési problémák alapos feltárását, valamint a megvalósítható alternatív megoldási lehetőségeket. A részletes és alapos feltáró munka hiányának következménye, hogy ott is változtatásokat akarnak, ahol arra semmi szükség, illetve nincs javaslatuk olyan területekre, melyek már régen megérttek a reformra. Ez utóbbiak közé sorolható egy nagyon fontos terület is, nevezetesen az *MTA doktora cím* odaítélésének egy fontos mozzanata, a *nyilvános vitaülés* és koreográfiája. Az alábbiakban a vitaülés hibáira és hiányosságaira kívánom felhívni a figyelmet, és javaslatot tenni azok megoldására.

A vitaüléssel kapcsolatos elvárások

A vitaülés a doktorjelölt elbírálásának utolsó mozzanata. Korábban a jelölt személye, tudományos és szakmai teljesítménye, azaz habi-

tusa, valamint disszertációjában (téziseiben) foglalt eredményei előzetes megvitatásra és értékelésre kerültek. Ezt a feladatot az MTA szakmailag illetékes tudományos osztálya, az általa kijelölt tudományos bizottsággal együtt köteles elvégezni, és titkos szavazással értékelni. Az MTA Doktori Tanácsa csak az osztály pozitív állásfoglalását követően adja meg az engedélyt a nyilvános vitaülésre.

A nyilvános vitaülés célja, hogy bebizonyítsa a vitaülés bíráló bizottsága tagjainak, hogy a jelölt szakterületén valóban – nemzetközi összehasonlításban is – új eredményeket ért el, melyeknek jelentős tudományos és/vagy gyakorlati értéke van, tehát olyanokat, melyek alapján az MTA doktora cím odaítélhető. A bíráló bizottság szakmai kompetenciája, hogy a vitaülésen elhangzottak alapján titkos szavazással eldöntse, egyrészt, hogy a jelölt eredményei közül melyeket fogadja el új és innovatív eredménynek, másrészt, hogy azokat elegendőnek tartja-e a fokozat odaítélésére.

A vita provokálása céljából az MTA Doktori Tanácsa a disszertációt három opponens-

nek küldi meg. Az opponensek feladata a disszertáció alapos szakmai bírálata, különös tekintettel azokra az eredményekre, melyek új ismereteket jelentenek az adott tudományterületen, illetve az addig alkalmazott módszerek vagy a technológia jelentős fejlesztését szolgálják, s valóban nívóumnak tekinthetők.

A jelenlegi vitaülés koreográfiája és problémái

Az ülés megnyitását követően ismertetik a jelölt életrajzát, ami nagyon érdekes, hiszen azt a tudományos életutat követhetjük nyomon, melyen a jelölt eljutott a védésig. Ez mind a szakemberek, mind a laikusok számára tanulságos. A bemutatást követően a jelölt körülbelül félórás előadásban ismerteti eredményeit, végül összegezve azokat, melyeket újnak tart. Ezt is mindenki érdeklődve figyeli, hiszen erre volt kíváncsi, ezért jött el.

Az a néhány óra viszont, ami ezután következik, általában bődületesen unalmas, és mindennek nevezhető, csak érdemi vitának nem. Következnek ugyanis az opponensek monológjai, akik sorban olvassák fel véleményüket a disszertációról. A jelenlegi rendszer sajnos nem új eredmény-, hanem disszertációcentrikus. Ennek következménye, hogy az opponensek nem az új eredményeket és az azokhoz vezető utat, hanem a disszertáció egyes fejezeteit értékelik. Fő- és alfejezetek szerint haladnak, pedig a jelölt nem a disszertációra kapja az MTA doktora címet, hanem az abban ismertetett új eredmények valódi tudományos és gyakorlati értéke alapján. Egy opponensi vélemény általában 5-10 oldal. Ennek felolvasása 20-30 perc, tehát a három vélemény felolvasása minimum egy vagy másfél óra. De ebben az esetben nem is az időről van szó, hanem arról, hogy a hallgatóság már az első opponensi vélemény közepén elveszti a fonalat, ezért a továbbiak már nem érdeklik.

Azért nem, mert fogalma sincs arról, hogy az opponens konkrétan mit állít, kérdez vagy kifogásol egy bizonyos oldallal, ábrával vagy táblázattal kapcsolatban. Különösen megdöbbentőnek tartják a vitaülés résztvevői, ha a szakmai kérdések felvetése helyett az opponensek mindenféle formai dolgokról nyilatkoznak, helyesírási, sőt gépelési hibákat sorolnak fel, az ábrák, táblázatok mennyiségéről és milyenségéről mondanak véleményt stb., melyeknek semmi közük a nyilvános üléshez. A nyilvános vitaülésnek végül is a jelölt által elért új eredményekről, azok megalapozottságáról, valódi tudományos értékének megmértetéséről és megítéléséről stb. kellene szólnia.

A résztvevők szenvedése azonban még csak most kezdődik. Az opponensi monológok után jönnek a jelölt válaszai, melyek legalább olyan semmitmondóak, mint az opponensi vélemények voltak. Ráadásul a jelölt is olvassa válaszait, és a hallgatóságnak már régen nincs fogalma arról, hogy éppen most melyik véleménnyel vagy kérdéssel kapcsolatban adja a választ. Az elhangzott opponensi kérdésekre ugyanis körülbelül egy óra múlva válaszol a jelölt, de akkor az már senkit sem érdekel. Abból a célból, hogy a vitaülés résztvevői ne veszítsék el a fonalat, a jelölt kénytelen a véleményeket és kérdéseket megismételni, tehát válasza jóval hosszabb lesz, mint az opponensek értékelései voltak.

Közben az órák telnek és telnek. A hallgatóság már két-három óra óta feszeng a székén, és többségük már egyáltalán nem kíváncsi arra, hogy ki mit olvas fel a papírjából. A résztvevőket már nem érdekli semmi, és nem gondolnak másra, mint a sikeres védést követő fogadásra. Ne áltassuk magunkat, hiszen mindenki tudta már a vitaülés előtt, hogy a védés sikeres lesz, csak a titkos szavazás eredmé-

nyének százaléka változhat. Leginkább a jelölt számíthatott erre, hiszen már hetekkel korábban megrendelte a fogadást a résztvevőknek.

Egyre több levezető elnök azzal próbál enyhíteni a résztvevők többórás szenvedésén, hogy megkéri az opponenseket, véleményüknek csak a lényegét ismertessék. Ezzel megadja a végső kegyelemdőfést a vitaülésnek, lerántja a leplet az egész színjátékról, nevetséges formalitássá téve azt. Ennek az időt spóroló irányzatnak legszélsőségebb változata az volt, amikor a jelölt maga dönthette el, hogy az opponensi kérdések közül melyekre kíván válaszolni és melyekre nem. Ez így már nem nyilvános vitaülés, csak annak a karikatúrája, ami tarthatatlan és elfogadhatatlan.

Javaslat a vitaülés „reformjára”

A jelenlegi forgatókönyv disszertáció-centrikus, ezért a jövőben célszerű lenne áttérni az új, illetve hasznosítható eredmények szakmai opponálására. A nyilvános vitaülés akkor fogja szolgálni a jelölt munkájának valóban reális megítélését, és akkor lesz vitaülésnek nevezhető, ha az opponensek csak a jelölt által új eredményként feltüntetett eredményeket értékelik. Azokkal kapcsolatban – esetleges kételyeik eloszlatását célzó – kérdéseiket teszik fel, melyekre a jelöltnek elhangzásukat követően válaszolnia kell. A kérdések és az arra adott közvetlen válaszok érdekessé, színvonalassá fogják tenni az ülést, még akkor is, ha az netán – kritikus esetekben – időben elhúzódik.

A nyilvános vitaülésen mindhárom opponensnek minden egyes új eredményről véleményt kell mondania. Véleményében értékelnie kell a felvetett tudományos problémát és célt, a cél elérése érdekében választott megközelítést és alkalmazott módszereket, a kapott eredményeket és azokból levont követ-

keztetéseket. Azzal kapcsolatban kell állást foglalnia, hogy a jelölt munkájából a.) mit tart nemzetközileg is újnak, megfelelően indokolva, b.) mit tart vitathatónak, és ezzel kapcsolatban kérdéseket kell feltennie, végül c.) melyeket nem fogadja el új eredményként, és ez utóbbit is indokolnia kell.

Azokban az esetekben kell feltenni kérdéseket, ha az opponensben kételyek merülnek fel, például a probléma-, kérdésfelvetés és megközelítés helyességével, a módszerek adekvát jellegével, az eredmények megbízhatóságával vagy a levont következtetések realitásával, esetleg újszerűségével stb. kapcsolatban. A jelölt válaszai fogják bizonyítani az opponens és a bíráló bizottság számára is, hogy a szóban forgó eredmények valóban újnak és elfogadhatónak tekinthetők-e vagy sem.

Az opponensek egyszerre, csak egy új eredménnyel kapcsolatban és egymást követően mondják el rövid értékelésüket, majd teszik fel kérdéseiket, ha vannak. A jelöltnek mind a három opponens véleményének és kérdéseinek elhangzását követően kell megadnia a választ. Válaszában további bizonyítékokat mutathat be. A jelölt választát követően az opponenseknek egyenként még két „viszontválasz”-lehetőséget kellene adni a jelenlegi eggel szemben. Az opponensi két viszontválaszt és a jelölt válaszait követően az elnöknek a jelölt és az opponensek közötti vitát, le kell zárnia. A vita célja ugyanis, a bíráló bizottság tagjainak meggyőzése az eredmények értékéről, és ehhez bőven elegendő muníciót adnak a vita – fentiekben jelzett tág, de limitált keretei között – elhangzó érvek és ellenérvek.

Ezt követően az elnöknek – a szóban forgó új eredmény megítélésével kapcsolatban – lehetőséget kell adnia egy-egy kérdés feltételére vagy hozzászólásra a bíráló bizott-

ság tagjai, majd azt követően a vitaülésen részt vevő szakemberek számára. A kérdéseket követően a jelöltnek külön-külön kell válaszolnia a bíráló bizottsági tagjai, illetve a résztvevők kérdéseire, valamint hozzászólásaira.

A vitát, ami így valóban vita lesz, az elnök ezt követően lezárhatja, és megkérdezheti az opponenseket, hogy a vitában eddig elhangzottak alapján újnak tartják a szóban forgó eredményt vagy nem, az opponenseknek pedig igennel vagy nemmel kell válaszolniuk.

Ezt követően lehet rátérni a következő – a jelölt által újnak tartott – eredmény vitájára. Ebben az esetben is először mind a három opponens elmondja rövid véleményét, és felteszi kérdéseit, ha vannak. A jelölt válaszol rájuk, az opponensek még kétszer kérdezhetnek, illetve nyilváníthatnak véleményt. Ezt követően a bíráló bizottsági tagok, majd a résztvevők tehetik fel kérdéseiket, mondhatják el hozzászólásaikat, melyekre a jelöltnek válaszolnia kell. A hozzászólásokra a jelöltnek csak abban az esetben kell reagálnia, ha azt a védés sikere szempontjából szükségesnek tartja. A bizottsági tagok és a résztvevők számára viszontválaszlehetőség nincs. Ezután az elnök lezárja a vitát, és újra megkérdezi az opponenseket, hogy a vita alapján a szóban forgó eredményt is elfogadják-e újnak vagy nem.

A vitaülés ennek megfelelően megy végig a jelölt által újnak tartott eredményeken. Minden kérdésre és hozzászólásra közvetlenül érkezik a válasz, mely valóban vitaüléssé és követhetővé teszi a védést, mely így meg fog felelni annak a színvonalnak, melyet az MTA doktora cím mind a szakmai, mind a civil körökben jelent.

Végül az elnök megkérdezi az opponenseket, hogy a vita alapján javasolják-e a jelöltnek a doktori cím odaítélését. Az opponensek csak igennel vagy nemmel válaszolhatnak.

A „reform” várható következményei

A disszertációval kapcsolatos terjedelmi, formai stb. követelményekre, belső arányokra, pontatlanságokra, gépelési hibákra stb. vonatkozó értékelést az opponensek helyett részben a Doktori Tanács Titkárságának, illetve az illetékes osztály illetékes szakmai bizottságának kellene elvégeznie. Erre bőven van idő és lehetőség a jelölt habitusának és disszertációjának előzetes elbírálása során. Kirívóan nagy hibák és hiányosságok esetén a disszertációt átjavításra vissza kell küldeni a jelöltnek. Ez a jelölt érdeke is, mert így legalább nem kell évtizedeken keresztül szégyenkeznie olyan szakmai és formai hibákért, melyek a különböző könyvtárakban tárolt disszertációjában bizony fennmaradnak, és az őt követő generációk is olvashatják.

Az opponenseknek csak az új eredményekkel kapcsolatban kell véleményt nyilvánítaniuk, és kérdéseket feltenniük. Tömör és lényegre törő, konkrét és rövid kérdéseket feltevő opponensi vélemények írása kívánatos. Ez a követelmény olyan szakemberek felkérését igényli, akik nemzetközi szinten művelik az adott tudományterületet, és képesek az eredmények tényleges *up to date* értékének megítélésére és adekvát szakmai kérdések megfogalmazására. Hosszú távon kinyitja a kaput a külföldi opponensek felkérése előtt is, ami tovább öregbíti majd az MTA doktora cím mind hazai, mind nemzetközi elfogadottságát.

Az elnök feladata bővül – főleg a felelőssége nő – abból a szempontból, hogy képes legyen kézben tartani a vitát, mind színvonalában, mind időben.

A bíráló bizottsági kérdések helyett, melyek sok esetben formálisak, túlzottan általánosak, néha az opponensek által más formá-

ban már feltettek stb., célravezetőbb a bizottsági tagoknak saját kérdésekkel készülniük a védésre. Ez természetesen a bizottság összeállításakor a jelenleginél szigorúbb elvárásokat igényel. Hosszú távon a bizottságok nemzetközivé tétele sem zárható ki. A javasolt véde koreográfiája végül is meg fog felelni az opponensek azon általános véleményének, miszerint „sikeres véde” esetén javasolják a jelöltnek az MTA doktora cím odaítélését.

Végül nem térhetek ki a védést követő fogadással kapcsolatos állásfoglalás elől sem. Véleményem szerint a bíráló bizottsági tagokat – a vitaülést követő zárt ülésen a pontozásban – mindenképpen befolyásolja annak tudata, hogy a jelölt nagy fogadással készül megünnepelni a sikert, azt a sikert, mely az

általa adott pontoktól is függ. Ezért a fogadás helyett valami más megoldást kellene találni. Ezzel kapcsolatban viszont nincs használható javaslatom.

Utószó

Véleményem és javaslataim a Biológiai Tudományok és az Agrártudományok Osztályainak tudomány doktora és MTA doktora védéseken, az elmúlt évtizedekben szerzett tapasztalataimra alapulnak. Nem kívánom azokat általánosítani. Amennyiben más osztályok tudományterületeire is illenek, az nem lehet a véletlen műve.

Kulcsszavak: *MTA doktor, nyilvános vitaülés, reform*

